

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ **ja tekijän näkökulmasta muutamia pääasiallisia huomioita siitä**

Koska hallituksen silkkä tiivistys työ- ja virkasuhteissa tehtyihin teoksiin on täynnä tekijää huolestuttavia esimerkkejä, perehdyn kirjoituksessani vain niihin. 31-sivuisen ehdotuksen lisäruodinnasta syntyisi pieni kirja, eikä sellaisen kirjoittamiseen ole nyt aikaa. Alla siis joitain huomioita hallituksen ehdotuksiin. (Lakiesityksen osuudet ovat *kursivoituina*.)

"Esityksessä ehdotetaan tekijänoikeuslakia muutettavaksi siten, että lakiin lisättäisiin työsuhteessa luotuja teoksia koskeva säännös. Säännös ei koskisi tietokoneohjelmia tai tietokantoja, joista on olemassa omat säännöksensä. Säännöksen nojalla työnantajalle siirtyisi oikeus käyttää työ- tai virkasuhteesta johtuvia tehtäviä täytettäessä luotua teosta, ellei toisin ole sovittu työsuhteen, työ- tai virkaehtosopimuksessa tai muulla tavoin taikka alan vakiintuneesta käytännöstä muuta johdu."

Työsuhde on hyvin vaikeasti määriteltävä asia, ainakin jos on kysymys ammatikseen musiikkia tekevästä suomalaisesta taiteilijasta. Esimerkkitapaukseni, minä itse, ei ole eikä tule olemaan työsuhteessa, koska yhteistyökumppanit eivät ole sellaiseen suostuneet. Siis toisaalta on työsuhde, joka saattaa jatkua pari vuosikymmentäkin, mutta kuin sadussa sitä ei toisaalta ole olemassa.

Esitän muutaman esimerkin tästä taiteilijaelämän ristiriidasta.

Keikkamyymälät eivät luo pitkäaikaista työsuhdetta musikkantteihin, sillä ala on kovin suhdanneherkkä – esiintymisiä on joinain vuosina tukuittain, toisinaan on hyvinkin hiljaista. Vallitseva malli, jossa ei tehdä edes lyhyellä aikavälillä sitovia sopimuksia, on täysin ymmärrettävä: niin toimien työnantaja (jollainen keikkamyymälä eittämättä teorian tasolla on) välttyy maksamasta lukuisia välillisiä työnantajamaksuja sekä pääsee irti työntekijästään (mitä keikkaileva muusikko on) vailla ansiosidonnaisia korvausmaksuja tai muitakaan lisämenoja. Lomakorvauksia ei soittaja tule koskaan saamaan, sellaiselle ajatukselle nauravat taivaan lokkiparvetkin. Sairastamaan hänen ei parane heittäytyä, sillä yhdeksän kymmenestä muusikosta rojahtaisi siten alimpaan mahdolliseen työttömyyskorvauksien paarialuokkaan. Keikkailu on parhaimmillaan hyvin palkitsevaa työtä, sitä ei käy kieltäminen, mutta kauaskantoisen turvan etsimiset muusikko saa unohtaa. Tälle mallille ei yksittäinen säveltäjä/sanoittaja/soittaja/laulaja voi tehdä mitään, tuskin edes laajempi leegio samanlaisia keikkatyöläisiä: historia kyseiselle toimintatavalle on niin pitkä.

Tiivistetyksi voidaan vain sanoa, että keikkatyöläinen valitsee toimensa muassa melkoisen epävarmuuden hetteikön alleen.

Levy-yhtiöiden malli on rakenteellisesti perin samanlainen. Fyysisten albumien myynnin vuosi vuodelta vähentyessä heitäkin on helppo ymmärtää. Yhtiö kyllä maksaa levyjen tuotannoissa pakolliset kulut ja saa sijoitusteknisesti selkäänsä, jos kauppa ei käy, mutta suurimman riskin ottavat edelleen musiikin tekijät.

Sopimusmallien peruspaperi sitoo tekijän tai tekijäryhmän kolmeen albumiin kyseiselle yhtiölle, olkoon se otsikoltaan mikä vain, joskaan sama vastuu ei koske yhtiötä: se voi joko odotusaikaa venyttämällä tai vain sopimuksesta irti sanoutumalla jättää huonoksi kaupparatsuksi osoittautuneen työntekijänsä. Jos tekijä todella saa rahaa tekemästään työstä, hän saa sen useimmiten Teosto-korvauksien tai Gramex-maksujen myötä (joista tosin Yle neuvotteli taannoin päätävien elimien kanssa kolmanneksen palkkaleikkauksen, joten nekin saamiset vähenivät soittajien osalta jo oleellisesti).

Varsinaisia korvauksia esimerkiksi yhtyeissä soittavat muusikot eivät studiotöistään saa: päiväraha tuki maksetaan, jos levyä tehdään muualla kuin kotikaupungissa, mutta päivittäisestä 35 euron rahasta on vaikea säästää laihempaankaan sukanvarteen kovin mainittavia summia.

Sama tekijää koskeva epävarmuus ja epämääräisyys jatkuu aina, kun hän kohtaa yksittäisiä työtarjoja, olkoon kyse vaikka laulusarjatilauksesta jonkin tietyn tahon pyynnöstä tai mistä tahansa vastaavasta projektiluonteisemmasta asiasta.

Kaikkeen tottuu, itsekin olen elänyt reilun vuosikymmenen vapaana taiteilijana, mutta piskuisimmillaan sellainen tarkoittaa jo vanhallakin mallilla vapautta nähdä ajoittaista nälkää. Nyt mallia ollaan uusintamassa, ja mieleen nouseekin, mitä se tulisi jatkossa tarkoittamaan?

Jos tämän nykyisen mallin lisäjuonteeksi nousee tilanne, jossa tekijä ei saa esimerkiksi laulun teostaan kuin työnantaja X:n maksaman (usein pienimmäksi mahdolliseksi määrittämän) kertakorvauksen, on tekijä niin sanotusti nesteessä. Taiteilijapalkat eivät tälläkään kertomalla ole kadehtimisen arvoisia, mutta kuvittajille, säveltäjille, sanoittajille, sovittajille, valokuvaajille ja monille muille erityisryhmille ne ovat kaikki mitä heillä on.

Työnantajan saadessa edes osan siitä kokonaisuudesta, joka vaikkapa lauluun, tauluun tai kuvan käyttöoikeuteen sitoutuu, voimme alkaa jonottaa kansalaisopiston kursseille hauta-arkkujamme nikkaroimaan. Tämä visio voi vaikuttaa kärjistykseltä, muttei oikeastaan ole sitä. Hallitus on selvästikin ottamassa tekijöiltä pois mahdollisuuksia elää työllään ja siirtämässä pieniä mutta merkittäviä tulopuroja työnantajien suuntaan.

"Tekijänoikeus syntyisi jatkossakin lain nojalla teoksen tekijälle. Ehdotettavan säännöksen mukaan työnantajalla olisi rinnakkainen käyttöoikeus teokseen."

Mitä mainittu rinnakkainen käyttöoikeus voisi olla (ja mitä iloa siitä voisi olla tekijälle)? Jos työnantaja saa sellaisen, minkälainen kaistale jää tekijälle? Kuka voi, ja millä keinoin, sopia jaon perusteista? Todennäköinen hypoteesi olisi, että työnantaja vie ja tekijä vikisee suostuen palkanmaksajan ehtoihin kun ei muuhunkaan pysty.

Esimerkiksi lauluntekijän tapauksessa nimenomainen tekijä tekee työn. Hän onkin työn tekijä. Työn antaja antaa työn, mainitsemassani tapauksessa vaikkapa tilaa lauluja tekijältä. Mitä seuraa? Tekijä tekee lauluja, mutta tietenkään ne eivät aina kelpaa työn antajalle, ts. vastaanottajalle. Se aika, jonka tekijä on tehnyt materiaalia, on häneltä pois, ei muilta, eikä siitä tule kukaan, milloinkaan, missään olosuhteissa, maksamaan senttiäkään tekijälle.

Jos taas tekijän katsotaan onnistuneen ja laulut levytetään, työn antaja maksaa korvauksia myydyistä kappaleista levyjen mekanisointimaksujen muodossa, ja jos laulut soivat radioissa tai muissa käyttöympäristöissä, saa tekijä korvauksia työstään.

Tämä on siis vanha malli, kauan olemassa ollut. Pitääkö sitä nyt tieteen tahtoen uudistaa tekijälle huonompaan suuntaan?

Ajatus on sikälikin omituinen, että useimmissa tapauksissa jo nyt tehdyn työn määrä on täysin absurdi siitä maksettavaan palkkaan suhteutettuna. Miksi työnantajan pitäisi jatkossakaan omistaa palastakaan tuosta tehdystä taiteellisesta työstä, sillä sama kysymys ja näkökulma koskee kirjailijatyötä, valokuvataidetta, tauluaskarointeja ja niin edelleen.

"Työnantajan käyttöoikeus sisältäisi myös oikeuden muuttaa teosta ja oikeuden luovuttaa käyttöoikeus edelleen."

Tämä lause on kerrassaan häpeällinen ja ruokoton ehdotus.

Ei taiteellista teosta muuta työnantaja, vaan työn tekijä, jos hän tahtoo tehdä niin; on tullut toisiin ajatuksiin tai muuten kokee työn vaativan parantamista. Jos työnantaja muuttaa teosta, se ei enää ole työntekijän teos ja sillä hyvä.

Jos tällaista ehdotusta pohtii hetkenkin, on vastaus se, että työnantaja olkoon vastaisuudessa itse oma työntekijänsä ja tehköön taiteellisen työn itse ja muutelkoon sitä sitten niin paljon kuin vain ikinä viitsiikään. Jos työnantajalle annetaan muutosoikeudet, tulee samalla luovuttaa myös oikeudet tehdä koko työprosessi alusta loppuun.

Mihin tällaisesta ehdotuksesta pääsivät katoamaan työntekijän oikeudet, kun niitä tahdotaan ilmeisesti luovuttaa pidättämättöminä vain työnantajapuolelle?

Edelleen luovuttaminen on hävytön lisäehdotus. Kenelle luovutetaan, millä käyttöoikeudella, mitä tarkoitusta varten, ja mikä tärkeintä: miksi tekijän oikeuksia tässä edelleen jakamisen kysymyksessä ei sanallakaan mainita? Vastaus lienee: työnantaja tahtoo itselleen laajimmat mahdolliset jälkihyödyntämisen keinot, ja työntekijä on haittatekijä, jos onnistuu omaamaan mahdollisuuksia vaikuttaa oman työnsä 'myöhempään elämään'.

"Teoksen taloudelliset tekijänoikeudet jäisivät muilta osin tekijälle. Myös työntekijän moraaliset oikeudet jäisivät työntekijälle."

Hauskaa lukea lausepari, joka kuulostaa lupaavalta, muttei ole sitä kaiken edellä luetun perusteella. Mitä enää voivat olla taloudelliset tekijänoikeudet työntekijälle, kun hän on jo ennalta kynitty? Moraalisista oikeuksista puhuminen on teoreettisesti katsoen hyvä asia, mutta moraalista olisi jatkossakin antaa tekijän pitää tekijänoikeutensa eikä osittaa niitä työnantajien ja teollisuuden hyödynnettäviksi.

"Työsuhdetekijänoikeutta koskevan säännöksen tarkoituksena on selkeyttää oikeudellista tilaa, joka koskee työnantajan oikeutta hyödyntää työsuhteessa luotuja teoksia."

Tavallaan ymmärrettävää tekstiä, mutta useimmissa tapauksissa teoksia ei siis edelleenkaan luoda sellaisessa työsuhteessa, jossa useimmat rivikansalaiset ovat tottuneet työtään tekemään.

Hallituksen ehdotuksen kohteet ovat ensisijaisesti patkätyöläisiä sekä freelancereita, ja heillehän ei ole aiempinakaan aikoina taattu juuri mitään työntekijäetuja.

Tietysti on kuvaavaa, ettei niitä tarjota nytkään, mutta kuinka alas tämän "antajan ja tekijän" suhteen pitää vajota? Tekijät ovat kyllin epävarmassa tilanteessa jo nyt, ilman lisähuononnuksia ja alistussuhdetta työnantajiin.

Oikeudellinen tila ei tule saavutetuksi järjestyllä, jossa työnantajan oikeudet tekijän teoksiin laajenevat, ellei sitten oikeudellisella tilalla tarkoiteta yksinomaan työnantajien oikeudellisen tilan laajentamista.

"Työnantajan oikeudesta käyttää työntekijän luomaa teosta annettaisiin tarkemmat ja selvemmat säännöt lain tasolla. Ehdotetulla säännöksellä pyritään sovittamaan yhteen työoikeuden periaate työn tuloksen kuulumisesta työnantajalle ja tekijänoikeudellinen lähtökohta, jonka mukaan tekijänoikeudet teokseen kuuluvat tekijälle."

"Työn tulos työnantajalle, tekijänoikeudet tekijälle" ei yhtälönä voi toimia niin, että tekijän elämä siitä ainakaan helpottuisi. Tekijä tarvitsee, kuten ennenkin, ainakin osan työnsä tuloksista itselleen, puhumattakaan tekijänoikeuksista.

Jos hänelle jää vain toinen, siis abstrakti oikeus työhönsä, vailla työn tuloksen kuulumista hänelle, on kyseessä mahdoton yhtälö selviytymistaistelunsa tielle.

"Tulos antajalle, oikeus tekijälle" vertautuu Hitlerin kohottavaan puheenparteen kansalleen, jossa hän kiteytti vastaavan ristiriitaisuuden: "Stalin antaa kansalleen työn orjuuden, minä annan teille työn ilon."

Mitä me teemme oikeudella, jos se ei pidä sisällään oikeutta tulokseen? Minkälaista oikeutta sellainen edes on?

"Ehdotettavan säännöksen on tarkoitus vastata eräin tarkennuksin käytäntöä, joka vallitsee ainakin sisältöteollisuuden ja kulttuurialojen ydinalueiden ulkopuolella, kuten julkisella sektorilla ja niin sanotulla kolmannella sektorilla sekä monilla kaupan ja teollisuuden aloilla."

Ikävää toistaa itseään, mutta mainituilla sektoreilla on aivan toisenlainen turvaverkkojärjestelmä kuin free lancer -tekijöiden piirissä. Vapaalla taiteilijalla, ts. pätkätyöläisellä, ei ole ainuttakaan etuutta turvattuna. Hänen mahdolliset etunsa ovat työnsä tuloksien hedelmissä ja hallinnointioikeudessa tekemiinsä töihin. Niiden yhteisvaikutuksesta hän saa palkkansa, jos on saadakseen.

Jos ehdotettava säännös tarjoaisi edes yhden selkeän parannuksen tämänhetkiseen tekemisemme viitekehukseen, olisi yllä oleva lauseke edes hivenen mielekäs lukea, nyt siitä ei sellaiseksi ole.

Kysymys kuuluukin: miksi käytännön tulisi tekijänoikeuksien kohdalla olla yhtenevä julkisen sektorin malleihin, kun se ei miltään muilta osin sitä ole?

"Esityksellä ei olisi vaikutusta niillä aloilla, joilla jo nyt on käytössä työehtosopimuksia, työsopimuksia tai muita sopimuksia, joissa sovitaan tekijänoikeudesta, tai joilla on muodostunut vakiintunut käytäntö. Näin ollen esityksen suora vaikutus sisältöteollisuuden ydinalueisiin olisi vähäinen."

Ehkä ehdotuksen suora vaikutus "ydinalueisiin" olisi vähäinen, mutta toteutuessaan edes osittain se tulisi olemaan meille ns. vapaille taiteilijoille aivan liian suuri tappio mitattavaksi.

Oletettavastihan ne alat, joilla on muodostunut tukku vakiintuneita käytäntöjä, palvelevat jo nyt kylliksi työnantajapuolen etuja.

"Esitys ei rajoittaisi sopimusvapautta. Sitä vastoin esitys selventäisi työmarkkinaosapuolten mahdollisuutta sopia tekijänoikeudesta työ- tai virkasuhteessa. "

Työmarkkinaosapuolten termiin on vielä pakko juuttua. Tekemämme työ – taide – on usein huonoa kauppatavaraa. Edes häviävässä määrin taiteelliseksi kutsuttu työ on yleisluonteeltaan sellaista. Kaupallinen maailma on asia erikseen, kun sisältö tehdään alusta alkaen vastaamaan kaupallisia ja ainoastaan sen peräänkuuluttamia päämääriä.

Ehdotuksessa alkaa vain olla työmarkkinahenkeä annosteltuna niin kosolti, että taiteilija tukehtuu siihen.

Sopiminen eri osapuolten välillä on onnistunut aiemminkin erillissopimuksilla.

Laadin tulevinakin vuosina paljon mieluummin sellaisia, kuin näen uuden uljaan sopimusmaailman, jossa avaimet, aseet ja kortit ovat pelkästään työnantajien käsissä.

Jospa ei tapettaisi suomalaista taidekäsityöläisyyttä aivan lähivuosina?

Riihimäellä 2.12.2009

Jarkko Martikainen

laulaja-lauluntekijä, muusikko, kirjailija